

HOLLÓSY KATALIN

A LAKOSSÁGCSERE KERETÉBEN
NEMESNÁDUDVAR KÖZSÉGBE TELEPÍTETTEK
VISSZAEMLÉKEZÉSEI

Tanulmányom a szakdolgozati témaválasztásomból ered, amelyben az 1946-os cseh-szlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt és annak körülményeit vizsgáltam. A kitelepítés apai ágon egész rokonságomat érintette, így kutatásom, családom révén a személyes történelem bemutatására, és a visszaemlékezések elemzésére irányult.

A bevezető részben a lakosságcsere-egyezmény létrejöttének körülményeit, majd a betelepítés helyszínét, Nemesnádudvar község rövid történetét ismertetem 1948-ig, ezt követően felvázolom a tanulmány fő céljait, amelyek elsősorban személyes történetek elemzéseire irányulnak.

Interjúalanyaim kiválasztásakor nehezítette dolgomat, hogy az események óta több mint 60 év telt el, így az emlékezet bizonyos pontokon szétszórt volt, és sok átélő – akit még kérdezni lehetett volna a történetekről – már elhunyt, valamint a település népességtörténetében változások következtek be; akik még számításba jöhettek volna, elhagyták a községet. 2008-ban négy idős emberrel beszélgettem, akik mindannyian a lakosságcsere-egyezmény következtében kerültek Nemesnádudvarra, s egy kivételével mindannyian itt élték le az életüket.

Az interjúelemzés során személyes és történeti jellegű szempontokat vettem figyelembe.¹ Az egyén eseményekhez való hozzáállását az életkori sajátosságok nagymértékben meghatározták, de fontos szerepet kapott az iskolai végzettség és a kitelepítettek családi hátterének, szüleik foglalkozásának, társadalomban betöltött szerepének bemutatása is. Utóbbiból kiindulva részletesebben foglalkoztam az interjúalany saját vagyoni helyzetéhez való objektív, vagy szubjektív viszonyulásának értékelésével. A személyes jellegű szempontok a beszélgetésben résztvevők érzelmi attitűdjét jelentősen befolyásolták, s

1 A szempontok kiválasztásánál mintául szolgált Tóth Ágnes munkája, aki a kitelepített magyarországi németek visszaemlékezéseit rögzítette. Lásd Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2008. 370–371.

ennek tükrében változott, hogy a megélt történelem traumatikus, vagy pedig könnyebben feldolgozható volt-e számukra.² A történeti jellegű szempontok elemzéséhez az egyének kitelepítés előtti életéről, kiemelten a háborús évekről gyűjtöttem adatokat. Ezután következett az interjúkészítés lényegi céljának kifejtése: a jogfosztottság éveire, a kitelepítés körülményeire, lebonyolítására vonatkozó visszaemlékezések elemzése. Érdekes volt megvizsgálni az egyén eseményekre adott reflektálását, hogy miként értékelte a múltban történeteket, hogyan vélekedett a korabeli politikai eseményekről. Külön pontban elemeztem az interjúalanyok kitelepítés utáni életstratégiájának és motivációjának változását: a letelepedés utáni családi és közösségi élet, az interetnikus viszonyok alakulását a befogadó községben. A szemléltetéshez tartozott, hogy a megváltozott életkörülmények hatására a felvidéki magyar közösségnek milyen jellegű problémákkal kellett szembenéznie, s sikerült-e ezekre megoldást találnia. Az identitás- és magyarságtudat kapcsán az egyén szülőföldhöz való kötődésének kérdését is vizsgáltam.

A beszélgetések időtartama változó volt. A visszaemlékezések szerkesztettek, de az előbeszéd sajátosságait megőriztem. Egyes esetekben a beszélgetés nem volt „irányított”, mert a megkérdezettek kérdésemre vagy kitértek, vagy témát váltottak. Végezetül minden interjúalany beszámolóját külön-külön és egybevetve is elemeztem, észrevételeimet, megfigyeléseimet rögzítettem.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény

A felvidéki magyarság kitelepítésének előkészítéséről már a háború éveiben folytak tárgyalások, azonban a döntő lépést az 1945. április 5-én meghirdetett kassai kormányprogram jelentette, amely alapot szolgáltatott az ezt követő jogfosztó Beneš-dekrétumok³ és a Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) rendeleteinek⁴ kibocsátásához. A legmesszemenőbb

² Uo. 69.

³ 1945. május 14-től október 27-ig összesen 98 elnöki rendelet született, ebből 13 szólt a kisebbségek ellen. A felvidéki magyar lakosságra a 108., 33., 27., 88. számú köztársasági elnöki dekrétumok vonatkoztak. Az 88. számú rendelet értelmében 1945 őszén kb. 12 000 magyar személyt vittek el közmunkára Csehország azon részeire, ahonnan németeket telepítettek ki korábban. Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Kalligram Könyvkiadó: Pozsony, 2007. 25.

⁴ Az SZNT 1945 februárjában kiadott rendelete a nemzetiségek földtulajdonának elkobzásáról rendelkezett, ezt követte az 50. számú rendelet, amely a magyar tulajdonban lévő birtokok, üzemek, fontosabb épületek élére szlovák vagy cseh gondnokokat jelölt ki. A továbbiakban az 51. számú SZNT-rendelet feloszlatta a magyar egyesületeket és vagyonukat zárta. Szarka László: *A szlovákiai magyarok kényszerkitelepítéseinek emlékezete 1945–1948*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság: Komárom, 2003. 14.

cél egy tiszta szláv nemzetállam kiépítése volt, amely egyet jelentett a kisebbségektől való végleges megszabadulással. A csehszlovák kormány a II. világháború után a teljesen ki-merült Magyarországból egy egyoldalú lakosságcsere-egyezményt akart kikényszeríteni, ezután célja a kitelepülő felvidéki magyarság anyagi javainak konfiskálása volt.

Az 1945. július 17. – augusztus 2. között megrendezett potsdami konferencián a győztes nagyhatalmak képviselői a csehszlovákiai, a lengyelországi és a magyarországi német nemzetiségű lakosság Németországba való kitelepítése mellett döntöttek. Az értekezlet zárónapján Edvard Beneš aláírta a 33/1945. számú elnöki dekrétumot, amely a kollektív bűnösség elve alapján nemcsak a csehszlovákiai német, hanem a magyar nemzetiségűeket is megfosztotta állampolgárságától. A magyar kormány minden törekvése ellenére sem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB), sem a nagyhatalmak segítségére nem számíthatott.⁵ A csehszlovák és a magyar állam közötti diplomáciai tárgyalások után a magyar kormány 1946. február 27-én aláírta a lakosságcsere-egyezményt, amelyet anyaországi és kisebbségi körökben is elítélően fogadtak.⁶ Ennek ellenére szlovák oldalon az egyezményt nem könyvelték el maradéktalan sikernek, hiszen azonnali végrehajtását egyelőre nem tudták megoldani.⁷

A magyar békecélok 1946 áprilisában kerültek nyilvánosságra. E hónap 10-én a csehszlovák kormány egy magyarellenes emlékiratot nyújtott be, amelyben követelte, hogy a békeszerződés megkötését követő három hónapon belül Magyarország írjon alá Csehszlovákiával egy 200 000 fő transzferéről szóló egyezményt. Amennyiben ez nem jön létre, kilátásba helyezték, hogy egyoldalú kitelepítésre kerítenek sort. Ugyanakkor területi követeléseket támasztott (5 határmenti falu és a pozsonyi hídfő Csehszlovákiához csatolásáról), s a jóvátételi egyezmény hat éven belül való kifizetését is kérte (ami 30 millió dollárt jelentett). Ez rendkívül fenyegetőnek hatott az adott viszonyok között, hiszen addig Magyarország nem ért el jelentősebb sikereket helyzetének javítására.⁸ Azonban az 1946. augusztus–szeptemberben a párizsi békekonferencia keretében zajló államközi és nemzetközi tárgyalások legnagyobb diplomáciai sikere volt, hogy a magyar kormány meg tudta akadályozni a német kisebbségéhez hasonló egyoldalú kitelepítést.⁹

5 Szarka, 2003. A szlovákiai magyarok, i.m. 12.

6 Uo. 20.

7 Vadkerty, 2007. A kitelepítéstől, i.m. 227.

8 Molnár Imre – Szarka László (szerk.): *Orthontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság: Komárom, 2007. 135–136.

9 Szarka, 2003. A szlovákiai magyarok, i.m. 12.

A csehszlovák kormány továbbra is nyomást gyakorolt Magyarországra.¹⁰ Az 1946. június 17-én meghirdetett reszlovakizáció¹¹ mellett a 88/1945. sz. elnöki dekrétumra hivatkozva elrendelte a kötelező közmunkát, amely a felvidéki magyarságot érintette. A deportálások 1946. november 19-én indultak meg.¹² Az erőszakosan kitelepített személyeket katonai tehergépkocsikkal a legközelebbi vasútállomásra szállították, ahol fűtetlen marhavagonokba zsúfolták őket – s mivel ebben az évben a tél különösen hideg volt – sokan megfagytak az úton. Az embertelen tettek hallatán pánik tört ki a magyar lakosság körében, egyesek átszöktek Magyarországra, mások kérték áttelepülésüket. A magyar kormány a kényszerkitelepítést a lakosságcsere-egyezmény megsértésének nyilvánította, de sem tiltakozó memorandumok benyújtásával, sem titkos tárgyalások révén nem ért el eredményt. 1947. február 22-én Gyöngyösi János külügyminiszter újra felvette a kapcsolatot Vladimir Clementis külügyi államtitkárral, s a következő feltételeket szabta: egyrészt a kényszerkitelepítések azonnali leállítását kérte, másrészt a két állam problémáinak külügyi szakemberek által történő megoldását. Ha a csehszlovák fél teljesíti a követeléseket, akkor a magyar kormány hajlandó lett volna 3000 magyarországi szlovák családot áttelepíteni ugyanennyi magyarért cserébe. Így 1947. február 25-én a csehszlovák kormány leállította a deportálásokat. Ez azonban csak ideiglenes döntésnek bizonyult, hiszen március 17-én Csehszlovákia diplomáciai rohamtámadást intézett Magyarország ellen, s követelte a lakosságcsere megkezdését, vagy kilátásba helyezték a deportálások újból megindítását. A kritikus helyzet miatt a két fél között 1947. március 25-én kétoldalú tárgyalások folytak, s megegyezés született a lakosságcsere áprilisi megindításáról.¹³

A lakosságcsere-egyezmény keretében végrehajtott szlovákiai magyar családok kitelepítése 1947. április 12-én vette kezdetét, s kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948. december 20-ig tartott. 1949-ben már csak elvétve indultak vonatok kitelepítendő

10 Ezt jól példázza az 1946. március 28-án az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 57/1946. számmal kibocsátott alkotmánytörvény, amely a Beneš-dekrétumokat törvényerőre emelte. Szarka László: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság: Komárom, 2005. 153.

11 A reszlovakizáció, amelyet más néven „visszaszlovákosításnak” neveztek, azon alapult, hogy a magyarok valójában szlovákok voltak, csak a történelem során „elmagyarosodtak”. Ezt a hamis, mondvacsinált toposzt Szvatoplukig vezették vissza. Vadkerty, 2007. A kitelepítéstől, i.m. 321. Amennyiben a felvidéki magyarok megtagadták nemzetiségüket, és szlováknak vallották magukat, mentesültek a dekrétumok hatálya alól, azaz visszakapták állampolgárságukat, valamint megmenekültek a deportálásoktól és a lakosságcserétől. Szarka, 2003. A szlovákiai magyarok, i.m. 13.

12 Összesen 44 129 embert (220 faluból) szállítottak Csehszlovákia felé. Szarka, 2003. A szlovákiai magyarok, i.m. 15.

13 Vadkerty, 2007. A kitelepítéstől, i.m. 236–238.

személyekkel.¹⁴ A számbeli adatokból kitűnik, hogy Csehszlovákiából 89 660 magyar települt át, míg Magyarországról önként csupán 73 273 szlovák. Az akciót a csehszlovák kormány óriási győzelemként értékelte, hiszen a reszlovakizáció, és a deportálások mellett sikerült elérnie a magyar etnikai tömb fellazulását.¹⁵

1947. április 11-én, a lakosságcsere megindítása előtti napon a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság (MÁK) új kormánybiztosa Hajdu István lett. A MÁK a magyarországi szlovákok adatainak ellenőrzése mellett a felvidéki magyarok elhelyezéséért is felelt, s igyekezett betartani az ún. ikresítést,¹⁶ számba vette a leltári anyagokat, s ha ott problémát észlelt, akkor a kitelepítést is visszavonhatta. A magyarországi ikresítést a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (CSÁB) felügyelte. Maga a transzferegyezmény sem volt egyenlő a kitelepítendőek számát tekintve, így a paritás elve sem.¹⁷ Miután nem szabadult fel elegendő hely a szlovákok áttelepülésével, ezért a MÁK utasításba adta, hogy a svábok helyére költözzenek be az újonnan érkezettek. Sokáig megoldatlan kérdés maradt a csehszlovák kormány számára – s a lakosságcsere-egyezményben sem esett róla szó –, hogy a kitelepülők mit vihetnek magukkal.¹⁸ Maga a kitelepítés elindulása sem zajlott zökkenőmentesen sem a csehszlovákiai magyarok, sem a magyarországi szlovákok esetében. A MÁK felügyelte az áttelepítést, megszabta a vasúti menetrendeket, hogy mely állomásokon kapjanak meleg ételt a szállítandó személyek, valamint egészségügyi ellátást is biztosított számukra. A vonatok mindig oda szállították a transzportokat, ahol be tudták fogadni a betelepülőket, de az ikresítést csak néhány napig sikerült betartani. Első körben, 1947. júniusig kb. 3000 családot telepítettek le.¹⁹ 1947. június 14-én a magyar kormány jegyzéket küldött a SZEB-nek, hogy vagy állítsák le a lakosságcserét, vagy indítsák meg újra a németek kitelepítését, mivel nincs elég hely a betelepülők számára. 1947 szeptemberétől így ismét elkezdődött a németek kitelepítése immár Németország szovjet zónájába, s ezzel egy időben érkeztek meg a magyarok.²⁰ A kitelepítést a téli

14 1948. december 22. után már csak azok települtek át Magyarországra, akik családgyejesítést kérvényeztek, vagy a lakosságcsere lebonyolításában önként segédkeztek. Szarka, 2003. A szlovákiai magyarok, i.m. 21.

15 Vadkerty, 2007. A kitelepítéstől, i.m. 41.

16 Azaz a csere vagyoni és társadalmi alapon is egyenlően történjen a kitelepítendő felek között.

17 Az ikresítés keretében 13 transzporttal Magyarországra szállított 401 felvidéki család megközelítőleg 30%-kal több földet hagyott a szlovák cseretársaknak. Lásd a táblázatot Vadkerty, 2007. A kitelepítéstől, i.m. 268–269.

18 1946. július 22-én a vegyes bizottság úgy határozott 16. számú véghatározata értelmében, hogy azok a személyek, akiket kitelepítenek, ne vihesse magukkal semmilyen ingóságot. Viszont 1947. március 24-én ezt felülírta a 26. számú véghatározat, miszerint a kitelepítendő magyarok minden ingóságukat magukkal vihetik új hazájukba (kivéve az ingatlanok alkatrészeit). Uo. 272.

19 László Péter: *Fehér lapok. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezményhez*. Szerzői kiadás: Bonyhád, 2003. 86.

20 Uo. 92.

hónapokra felfüggesztették, majd csak 1948. március 4-én indultak útjukra az újabb vagonok. Mindeközben a magyarországi szlovákok egyre nagyobb százaléka mondta le az áttelepülést, s így a lakosságcsere aránytalansága tovább növekedett. 1948. május 31-ig 37 678 felvidéki magyart telepítettek le, s ezzel együtt a lavinaként Magyarországra zúduló menekültek sokaságát. A magyar kormány szót emelt azért, hogy a menekültek számát írják az áttelepültek listájához.²¹

1948-ban Csehszlovákiában is belpolitikai változások zajlottak le, s a kommunista hatalomátvétel fokozatos enyhülést hozott a szláv nemzetállam és Magyarország kapcsolataiban is. 1948. április 13-án kiadták a 76/1948. számú rendeletet, mely 3–4 évre ideiglenesen adta ki a magyar és német nemzetiségűeknek állampolgárságukat. Az 1948. október 25-én kihirdetett törvény (245/1948.) hatalmas megkönnyebbülést hozott mind a csehszlovákiai magyar kisebbség, mind a magyar kormány számára, amely visszaadta a magyar nemzetiségű személyek állampolgárságát.²² Hamarosan, november 4-én a Megbízotti Testület 26/1948. számú rendelete értelmében a magyar nemzetiségű személyek egy része visszakaphatta konfiskált vagyonát. Ezzel a kisebbségi magyar közösség teljes jogfosztottságának az időszaka megszűnt. A vitás pénzügyi kérdések rendezése majd csak 1949. június 25-én aláírt csorbatói egyezmény aláírásával született meg, amelynek előzménye az április 16-án megkötött csehszlovák–magyar barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés volt.²³

A későbbiekben a lakosságcsere-egyezmény keretében otthonukból kitelepített felvidéki magyarok kárpótlására nem került sor, sőt a Beneš-dekrétumokat mind a mai napig sérthetetlennek tekintik.

Nemesnádudvar község története 1948-ig

Ebben a részben Nemesnádudvar község rövid történetét ismertetem a kitelepítések lebonyolításáig, mivel ennek tükrében láthatóvá válik, hogy a lakosságcsere-egyezmény keretében betelepülő felvidéki családok milyen környezetbe érkeztek.

21 Uo. 93.

22 Ez a törvény azonban kizárólag az ottmaradó magyarságot érintette, nem vonatkozott az áttelepítésre kijelölt személyekre, valamint a háborús bűnösökre. Popély Árpád – Šutaj, Stefan – Szarka László (szerk.): *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés. 1945–1948. Történelmi háttér, dokumentumok és jogszabályok*. Attraktor Kiadó: Máriabesnyő – Gödöllő, 2007. 299.

23 Uo. 301.

Az észak-bácskai település, Baja vonzáskörzetében, a Duna-völgyi-főcsatorna mentén található. A terület a 17. század végéig a Török Hódoltság része volt, majd a felszabadító háború következtében (1683–1699) lakossága elmenekült, s a vidék teljesen elnéptelenedett. A 18. század első felében a Habsburgok az ilyen elvadult területekre hívtak be német földműveseket, akik munkájukkal a földeket ismét termővé tették. III. Károly idején, 1724-ben érkeztek meg Nemesnádudvarra azok a dunai sváb telepesek, akiknek a leszármazottai ma is a községben élnek. Ez a népcsoport fáradhatatlan és kemény munkával magas színvonalú mezőgazdasági kultúrát alakított ki: megművelte a parlagon hagyott földeket, lecsapolta a mocsaras-lápos területeket, és a futóhomokot szőlőtőkével kötötte meg. Az elvadult táj így a svábság szorgalmának köszönhetően ismét rendezetté vált, földjei pedig termékennyé.²⁴ Az évszázadok során kialakult a lakosság tagjai közti összetartás, amelyet közös származásuk, anyanyelvük tartott életben. Betelepülésük óta megőrizték a hagyományos gazdálkodási formát, földműves népeiségként a földbirtokokból tartották fenn magukat, amely kiváló megélhetési forrást biztosított számukra.²⁵ A nagy- és középbirtokosok napszámosokat és cselédeket alkalmaztak, többnyire a szomszédos községből, Hajósról. Nemesnádudvaron nagyszámú iparos réteg is élt.²⁶ Nemesnádudvar etnikai zárt közösséget alkotott 1945-ig, s a falu életét komolyabb meg-
rázkódtatás nem érte egészen az 1946–1947-es kitelepítések megindulásáig.

1945-től kezdve kisebb-nagyobb hullámokban özönlöttek be a környékre a délvidéki menekültek,²⁷ és elfoglalták a földreform után háborús bűnösöknek nyilvánított volksbundisták zárolt ingatlanjait. 1947-ben a lakosságcsere-egyezmény végrehajtásakor a községben maradt német családokat összeköltöztették, hogy helyet biztosítsanak az újonnan érkező felvidéki magyaroknak. 1947. április közepén megkezdődött a svábok Németországba történő kitelepítése, s ebben az időszakban érkeztek meg az első

24 Heckenberger Péter: *Nádudvar – Nemesnádudvar. Egy észak-bácskai község történelme és településtörténete*. Szerzői kiadás: Nemesnádudvar, 1991. 46., 67–68.

25 Uo. 139–140.

26 Az 1910-es népszámlálás során 83 személyről van tudomásunk, akik iparosként keresték kenyerüket „*vasipar: kovács 10, lakatos 3, egyéb 3, gépgyártás 7. Faipar: asztalos 16, egyéb 5. Fonó és szövőipar 4. Ruházat: szabó 9, cipész és csizmadia 5, egyéb 6. Élelmezés: molnár 3, sütő 1. Építőipar: kőműves 6, ács 1, egyéb 1. Vendéglős 1.*” Idézi: Uo. 202.

27 Jugoszlávia azon részéről jöttek, amelyet a magyar hadsereg 1941 áprilisában elfoglalt. Ez a terület a II. világháború után ismét szerb fennhatóság alá került, s az itt élő magyar lakosság megtorlástól való félelmében elmenekült. Uo. 93.; lásd még A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. Napvilág Kiadó: Budapest, 2004.

szerelvények a felvidéki magyarokkal.²⁸ A Bajai Hírlap így számolt be erről: „Megérkezett Bajára az első szlovákiai magyar szerelvény. A magyar-csehszlovák lakosságcseré egyezmény értelmében Baja vasútállomásra az első szállítmány folyó hó 19-én reggel 9 órakor érkezett meg. A vonatszerelvény érkezése alkalmával fogadtatásukra az egyesületek és pártok képviselői jelentek meg. A szlovákiai magyarokat a bajai pályaudvarról tehergépkocsik szállították Nemesnádudvarra.”²⁹

A betelepítéseket a MÁK 4. számú bajai kirendeltségének betelepítő csoportja végezte,³⁰ amelynek vezetője és szervezője dr. Jakab Árpád³¹ volt. A Bajai Hírlap 1947. április 23-án megjelent számában ez olvasható: „Szombaton, /19-én/ reggel futott be az első szerelvény Bajára az áttelepített magyarokkal. 80 vagonban 25 család érkezett. Vasárnap futott be a második 75 vagonos szerelvény 16 családdal, míg a harmadik, ugyancsak Bajára irányított szerelvény hétfőn délelőtt lassított a pályaudvaron. A hatalmas mozdony 75 vagonhozott, és 18 család átmentett holmijával érkezett az új honfoglalás végállomására. [...] A tervek szerint Nemesnádudvarra 120 családot helyeznek el, 25 család Császártöltésre kerül.”³² Ezt követően elkezdődött a felvidéki betelepültek házainak cseréje, különösen azoknak a személyeknek a házai cseréltek gazdát, akiket először telepítettek le.³³ Ezt követően lehetett csak a helyi telepesek igényeit kielégíteni, de panaszukkal kizárólag a Megyei vagy Országos Földhivatalhoz fordulhattak.³⁴

28 A cikk írója idealizált képet fest a megérkezés körülményeiről: „Megérkeztek megyénkbe az első szlovákiai magyar családok. Örömmel, bizakodással jönnek – szeretettel fogadják őket. Folyik megyénkben is a kitelepítendő svábok összegyűjtése s ugyanekkor megérkezett a szlovákiai magyarok első csoportja. Hajóson az áttelepítési kormánybiztosság vette át továbbírányításukat s így tegnap délben érkeztek meg az első családok Nemesnádudvarra is, ahol új otthont kapnak. A szlovákiai magyarok – mint kiküldött munkatársunk rövid telefonjelentése mondja – örömmel és bizakodással tették meg új honfoglalásukat s fogadkoznak, hogy munkájukkal, szorgalmukkal az első gazdák közé verekszik fel magukat. Az öslakosság bizalommal és szeretettel fogadja őket s minden segítséggel mellettük áll a kezdet nehézségeinél.” *Bajai Hírlap*, 1947. április 16. 3. (29.), 1.

29 *Bajai Hírlap*, 1947. április 23. 3. (30.), 1.

30 Letöltés helye: www.bacs-kiskun-leveltar.hu; letöltés ideje: 2018. 02. 28.

31 1947. március 17-én a bajai Városháza főispáni hivatali helyiségében jelentette be a kinevezését. Jegyzőkönyv készült a lakosságcseré egyezmény lebonyolításának terveiről, és a jövődóbeli intézkedésekről: a betelepülő felvidékiek élelmezési nehézségeinek megoldásáról, rendőrközege igénybeviteléről, és egyéb teendőkről. Both Barnabás a megyei földhivatal ügyvezetője kijelentette, hogy: „a szlovákiai áttelepülők részére a telepesek kizárása útján való ház- és földbiztosítás fog különösképpen nagy nehézségeket okozni.” BKMÖL XXIV.1. MÁK iratai. 5. d. Csehszlovák–magyar lakosságcseré 1947–1950. 18–18/9–K/1947.sz.

32 Idézi: Heckenberger, 1991. Nádudvar – Nemesnádudvar, i.m. 103.

33 Hollósy Vilmos (egyik interjúalanyom, Hollósy Károly édesapja), valamint interjúalanyom, Szabó Vendel is élt ilyen házcserevel, amely a BKMÖL XXIV. 201., a Bács-Bodrog Vármegyei Földhivatal iratainak mutatójában megtalálható, azonban erre vonatkozóan részletesebb leírást tartalmazó iratokat nem találtam.

34 BKMÖL XXIV.1. 5. d. Magyar–csehszlovák lakosságcseré 1947–1950. 314/324/947.

Dr. Jakab Árpád 1947. szeptember 12-én kelt távmondatában kijelentette: „*az Ma 177. szu. szerelvény ideérkezéssel kirendeltségünk területén folyó betelepítés egyelőre befejeződött.*”³⁵ 1947. november 20-án a 22. számú körrendelet³⁶ értelmében a kormánybiztos lemondott: „*a nemesnádudvari betelepítő csoportot átadja az illetékes Délpestvármegyei Földhivatal ügyvezetőjének Dr. Nagypataki Sándornak.*”³⁷ A jegyzőkönyv szerint Nemesnádudvar községbe az ideiglenesen behelyezett családok száma 91 (203 személy), valamint 7 család (30 személy) a kirendeltség területére, vagy az ország egyéb helyeire lett betelepítve. Az össztelepített svábok, s az 1947 augusztusában a Németországba telepítettek földterületeinek nagyságáról az alábbi nyilvántartás szerepel a levéltárban: „*Megüresedett 58 db I. osztályú, 37 db II. osztályú, 28 db III. osztályú, 8 db IV. osztályú és 22 db V. osztályú, összesen 153 telephely. A fenti telephelyek közül ideiglenesen birtokba helyezett 109 telephelyre a Lakosságcserre Egyezmény alapján áttelepült, 10 telephelyre telepítési engedéllyel rendelkező ki nem elégített családot és bérbe adott 34 telepítésre alkalmatlan telephelyet.*”³⁸ Tehát a svábok kitelepítése nyomán felszabadult összesen 5910 kh földterület, ebből a felvidéki betelepülőknek 966 kh (845 kh szántó, 121 kh szőlő), valamint a régi és újonnan jött telepeseknek 2005 kh földterületet juttattak (1851 kh szántó, 154 kh szőlő), valamint mindkét betelepülő csoport (felvidékiek, és délvidékiek) ideiglenes használatba gazdasági felszereléseket, bútorokat és egyéb háztartási felszereléseket kaptak (erről pontos kimutatás nem szerepelt). A fennmaradó földterületet, ami 2939 kh mezőgazdasági területet jelentett, haszonbérbe adták.³⁹

Interjúelemzés személyes szempontok alapján

Az interjúelemzés egyik kiinduló szempontja az életkori sajátosságok vizsgálata volt. A beszélgetésben résztvevők az interjúkészítéskor mind kiváló testi és szellemi egészségnek örvendtek. A legidősebb visszaemlékező, Sz. V. 1913-ban született, kitelepítésekor 34 éves volt, a beszélgetéskor 2008-ban, szellemileg friss, 95 éves férfi volt (az interjúkészítés után egy évvel hunyt el). A második interjúalanyom, L. M. 1929-ben született, a kitelepítéskor 18 éves volt, az interjúkészítéskor pedig a 79. évében járt. Mindketten 1947-ben,

35 Uo.

36 Nincs tudomásom róla, hogy a 22. körrendelet mit tartalmazott, mivel erre vonatkozóan levéltári anyagot nem találtam.

37 BKMÖL XXIV.1. MÁK iratai. 5.d. Csehszlovák–magyar lakosságcserre 1947–1950. 462/1947.sz.

38 Uo.

39 Uo.

az események idején felnőttkorúnak számítottak, így az ő beszámolójukból egyértelműen kiolvasható, hogy saját élményeikből, és nem a felettük élő generáció történeteiből táplálkozott visszaemlékezésük. A másik két interjúalanyom, H. K. 1932-ben, valamint Cs. G. 1935-ben született. Mindketten gyermekként éltek át a kitelepítést, a történeteket gyermekszemmel rögzítették, így válaszaikba már nemcsak saját élményeiket, hanem a szüleik és nagyszüleik megélt tapasztalatait, benyomásait is beleszórták a visszaemlékezés során. Tehát fontos hangsúlyozni, hogy az életkori sajátosság döntő szempontnak bizonyult, hiszen a történelmi eseményekhez való viszonyulást is meghatározta. Ha csak ezt vesszük egyoldalú vizsgálat alá, akkor végeredményként azt kapjuk, hogy a kitelepítést a legfiatalabb elbeszélő, Cs. G. szenvedte meg legkevésbé, s elmondása alapján inkább szüleit érintette súlyosabban.

A két férfi, Sz. V. és H. K. Diószegről (ma: Sládkovičovó), L. M. Feketenékről (ma: Cierne Nekyje), valamint Cs. G. Naszvadról (ma: Nesvady) származott. Az első három kitelepítésre ítélt személy Pozsony megye, Cs. G. Komárom megye szülőtte, s mindannyian 1947-ben kerültek az akkori Bács-Bodrog megyei településre, Nemesnádudvarra. A betelepítettek közül csak három személy maradt ebben a helységben, a negyedik (Cs. G.) visszaköltözött a szlovák–magyar határ közelébe, a Komárom megyei Naszályra 1967-ben. Tehát az interjúkészítés idején egy személy nem lakott azon a helyen, ahova 1947-ben betelepítették. Cs. G. bármikor ellátogathat rokonaihoz Felvidékre, így emiatt is másként értékeli a kitelepítést, a tanulmány írásakor közülük egyedül már csak ő élt.

Iskolai végzettségüket tekintve szinte mindannyian kijárták a hat elemi iskolát, azaz alapfokú oktatásban részesültek. Legfiatalabb interjúalanyaimnak (H. K. és Cs. G. esetében) éppen a jogfosztottság évei alatt kellett tanulmányaikat abbahagyniuk a magyar iskolák bezáratása miatt, hogy később a szlovák iskolában folytassák iskolás éveiket. Egyedül L. M. iskolai végzettségére nem érkezett adat. Mindannyian kisebbségként a háború idején vagy előtte (Sz. V. egyéb úton: katonai évei alatt) kapcsolatba kerültek anyanyelvükön kívül más nyelvekkel is, a szlovákkal vagy a csehvel. Csehszlovákiához tartozva, magyar anyanyelvüként kénytelenek voltak a többségi állam nyelvét is minimálisan tudni, vagy használni. Mindvégig fontosnak tartották, hogy a magyar identitásukat megőrizzék. Cs. G. utólag ezt mondta: *„Nem bántam meg, mert nagyon sok szót megtanultam és értek is abból, amit akkor tanultam.”*

Foglalkozásukat tekintve szinte valamennyi beszélő szülei vagy nagyszülei (ez alól kivételek a telepítés idején gyermekkorban lévő megkérdezettek) a betelepülés előtt, még eredeti lakóhelyükön a mezőgazdaságban tudtak elhelyezkedni földművesként.

Mindannyian az idősebb generációtól örökölt földtulajdonnal vagy egyéb földterülettel rendelkeztek (erdő, legelő, egyéb). Tehát a megkérdezettek felmenői valamennyien a mezőgazdaságból éltek, a földbirtok nagysága jelentette számukra az értéket, a társadalmi hovatartozást is eszerint ítélték meg. Vagyoni helyzetük tehát ezzel összefüggésben alakult, és a beszélők igyekeztek objektív képet adni vagyonuk nagyságáról.

A megkérdezettek közül L. M. szüleinek volt a legtöbb földbirtoka, azaz 35 katasztrális hold földterület és 11 hold erdő, amelyet testvéreivel együtt örökölhettek volna a szülők halála után (közülük a legidősebb szintén Nemesnádudvarra került a kitelepítéskor). Édesapja foglalkozása eredetileg kovács volt, szakmájában dolgozott, ezért a földbirtokok gondozását komenciós cselédre bízta. De a földek művelése mellett az iparosmesterség űzése is a bevételeiket gyarapította. A ház, amelyben éltek, egy hosszú parasztház volt három szobával, konyhával, és ehhez tartozott még egy gazdasági épület, illetve egy kiterjedt kert. Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a család az akkori gazdasági viszonyok szerint a középparaszti rétegbe tartozott.⁴⁰ A megkérdezett objektív képet adott vagyoni körülményeiről, s mint az az interjúból is kitűnik, az 1947-es esztendő anyagi szempontból L. M.-et sújtotta a leginkább, hiszen elvesztette csaknem mindenét kitelepülésével együtt. Esetükben igyekeztek megoldani az ún. ikresítést, hogy új lakhelyükön, Nemesnádudvaron is közel akkora házat kapjanak, amekkorában eredetileg laktak. A későbbiekben viszont a testvérével és annak családjával kellett megosztózniuk a házon, amely kis- és nagypületekből állt (a kisépület magában foglalt két szobát, konyhát, kamrát, pincét és padlásfeljárót). A juttatott földterület nagyságáról nem beszélt, azonban a Rákosi-diktatúra idején a leltár alapján kuláknak nyilvánították férjével együtt.

Sz. V. szülei összesen 11 katasztrális hold földterülettel rendelkeztek, valamint mellé erdővel és legelővel. Három testvére volt, akik közül egyiket sem telepítették ki 1947-ben, Sz. V.-t viszont a felesége révén: *„Mikor megnősültem, a Torma lányt vettem el feleségül, de jó lett volna, ha jó messzire elkerültem volna azt a házat, mert abból a házból telepítettek ki engem. Az öreg Tormát kitelepítették, én meg ott laktam náluk, így engem is felírtak a listára. [...] Engem pedig nem kellett volna, mert én egész életemben szegény voltam.”* Ha a földterület nagyságát vesszük alapul, akkor a korabeli társadalmi viszonyok szerint Sz. V. és a szülei már a középparaszti réteg alatti szinten éltek. A beszélő kisebb-nagyobb megszakításokkal (1933–1943) katona volt, először a kötelező sorozásnak engedelmessé, majd

40 Nagybirtokosok: 1000 holdnál több földterület. Középbirtokosok: 200–1000 holdig terjedő földbirtok. Gazdagparaszti réteg: 25–100 holdas birtok. Végül az 5–25 holdas paraszti réteg. Lásd Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó: Budapest, 1998.

a II. világháborúban Erdély visszafoglalásánál és végül a doni katasztrófánál. A háború idején gyári munkásként dolgozott egy kevés ideig. A betelepülés után a megkérdezett apósával együtt 18 hold földet kapott, amelyet hamarosan elvesztett az 1949-es államosítások idején: *„Csak egyszer lehetett hallani, hogy összeírták a két juttatott földet, enyémet, meg apósomét és akkor beleszámolták, hogy kulákok vagyunk.”*

Cs. G. édesapja kitelepülésük előtt egy zsidó tulajdonban lévő 18 katasztrális holdnyi földterület felét bérelte, amelynek terménye őt illette, mivel kertész volt. Ez akkoriban meglehetősen jó megélhetési forrásnak számított. A beszélő szerint: *„A telepítés idejére igen szép jövedelmet hozott. [...] Hogyha úgy maradhattunk volna tovább ott, akkor kezdődött volna a jó világ, mert akkor már nem volt háború.”* Négy testvére közül mind kiskorúnak számított. A betelepülés után kaptak földet, de ennek nagyságára vonatkozóan nem tett említést. Később a földeket szintén elvették tőlük, amelyek állami tulajdonba kerültek.

H. K. nem határozta meg szülei földjeinek nagyságát, de elmondása alapján arra lehet következtetni, hogy nem származott elég jövedelem belőlük, hiszen ő és testvérei a mezőgazdaság mellett gyárban, malomban is dolgoztak. Édesapja ezenkívül Diószeg tűzoltóparancsnoka volt. A hosszú parasztház nagy épületében lakott együtt három generáció (H. K. nagyszülei, szülei és 6 testvére), a hátsó épületben pedig az atyai rokonság egyik családja. Heten voltak testvérek (4 fiú, 3 lány), s közülük 1947-ben öten lépték át a nagykorúság határát. Az elmondottakból kitűnik, hogy a megkérdezettek közül H. K. családja élt a legszerényebb anyagi körülmények között.

Interjúelemzés történeti szempontok alapján

Szinte valamennyi interjúalanyom számára (L. M. kivételével) meghatározó emlékként maradtak meg a háborús évek során megélt események (vagy saját tapasztalatok, vagy a látottak, de kihatással voltak az egyének életére). A legrészletesebb beszámolóval Sz. V. szolgálhatott, hiszen ő egyrészt életkorából adódóan, másrészt a harcokban való személyes részvétele miatt a legtöbb információval rendelkezett erre vonatkozóan. 1940-ben ott volt az Erdély visszafoglalása körüli hadjáratban, és élete legfőbb traumájának a doni visszavonulást tartotta: *„Egészen a Donnál voltam benn. Onnan gyalog kellett visszajönni. A hadsereg jóformán nem törődött velünk, magunkra hagytak minket. Csak, amit a civilektől tudtunk koldulni, azt tudtuk megenni. [...] A 2. hadseregben volt 120 ezer ember,*

és 75 ezer ottmaradt a Don-kanyarnál... Nekem szerencsém volt, hogy nem kerültem hadifogságba.” Ez olyan megrázó élmény maradt számára, amely mellett a későbbi 1947-es kitelepítése eltörpült. A másik két interjúalany, H. K. és Cs. G. viszonylag objektívan számoltak be a háborús eseményekről másodkézbeli értesülések folytán. H. K. legidősebb fivéreitől, akik Sz. V.-hez hasonlóan részt vettek a harcokban, valamint szülei elbeszélései nyomán (pl. Lengyelország lerohanása) hallott bővebben a fronton történekről, s ezt őrizte meg emlékezetében.

Érdemes megvizsgálni, hogy az akkori politikai eseményekről hogyan vélekedtek a visszaemlékezők. Sz. V. Amerikát vádolta a háború kitöréséért: *„az a mocskos Amerika, az belezavarta Európát a háborúba”*. Ezzel kapcsolatban inkább arra lehet következtetni, hogy az évek során összekeveredtek a bűnbakok az emlékezetében. Ezt a gondolatot arra alapozom, hogy másik férfi interjúalanyom, H. K. is Amerikát említette meg, de már a kitelepítés kapcsán, ami helytállónak bizonyult, hiszen az Egyesült Államok a csehszlovákiai magyar kisebbség egyetlen szóbeli védelmezője volt. A köztudatban olyan erőként jelent meg, amely nagyhatalmi mivoltából fakadóan képes lehetett volna bármilyen úton megakadályozni a lakosságcserét. H. K. szintén erről számolt be: *„Egy évig azt gondolta anyám meg apám, hogy ilyet nem engedhet meg Amerika. Mert ugye mindenki Amerikában bízott. De addigra hiába volt minden, mert megegyeztek már cserével a kormányok a fejünk felett.”* A lakosságcsere végrehajtása után a csehszlovákiai magyar nem véletlenül érezhette azt, hogy Amerika cserbenhagyta. Nyilván ennek a haragnak a kivetüléseként okolhatta Sz. V. visszaemlékezésében az Egyesült Államokat még a második világháború kitöréséért is. Cs. G., mivel a háború idején kiskorú volt, – hasonlóan H. K.-hoz – nem elsőkézbeli információkkal rendelkezett, valamint a szlovákok háborús szerepvállalása tévesen rögzült emlékezetében: *„’47-ben volt a kitelepítés. Ennek az volt az előzménye, hogy ugye a szlovákok az oroszok oldalán, a magyarok pedig a németek oldalán harcoltak és a magyarok persze elvesztették a háborút. Így a szlovákok ugye visszakapták a területeiket, a magyarokat meg a németeket, akik a Szudétákon éltek, kitelepítették. Mindannyiunkat szélnek eresztettek...”*

A II. világháború utáni jogfosztottságról és diszkriminációról a két idősebb interjúalany a fehér lap jutott eszébe, amellyel magyarságukat igazolhatták.⁴¹ L. M. így emlékezett erre: *„Nem beszéltek velünk magyarul, de ha vitted, akkor magyarul beszéltek velünk.”* A két fiatalabb interjúalany számára a jogfosztottság évei az iskolában nyilvánultak meg, mégpedig úgy, hogy nem tanulhattak anyanyelvükön. Cs. G. erre így emlékezett:

41 A csehszlovák kormány 1946. augusztus 26-án átadott névjegyzéke alapján állították ki az onnantól kezdve személyi igazolványnak számító fehér lapot az érintetteknek.

„’46-ban újra kezdődött az iskola, de akkor már nem magyarul. Bejöttek a szlovákok és teljesen átvették a hatalmat. Addigra már a magyaroknak semmi keresnivalójuk nem volt ott. Elkezdődött a szlovák iskola, csak szlovákul tanítottak.” Egyik interjúalany sem említette meg, hogy érte volna őket bármilyen atrocitás nemzetiségük miatt. A megkérdezettek tehát mindannyian az ún. fehér lap alapján értesültek jövődöbéli kitelepítésükről. L. M. ezt mondta: *„Ezt kaptuk és utána az értesítést, hogy mikor kerülünk sorra a vagonírozásra. Ezt két évvel előtte kaptuk és ez olyan volt nekünk akkor, mint a személyi igazolvány.”* Cs. G. erről így mesélt: *„Értesítve lettünk, kb. úgy tavasszal, még akkor ’47-ben. Megkaptuk a fehér cédulát, vagy lapot, és azon fel volt tüntetve, hogy számítsunk arra, hogy ki leszünk telepítve.”* L. M. későbbi férje különleges helyzetben volt, mivel ő nem kapott fehér lapot: *„Az én uram francia hadifogságban volt, de ahonnét bocsájtották el, ő már kapta a kitelepítőlapot, ami nem volt olyan, mint ez, de végülis a kormány kitelepítésre kötelezte.”* Magyarországra való érkezésük után személyi lapot kaptak a szobi határállomáson.

Valamennyi megkérdezett 1947-ben települt Magyarországra. Az elsők között került sor Sz. V-re (feleségével együtt, valamint annak szüleivel) és H. K. családjára (szüleivel és hat testvérével), akiket a diószegi állomáson vagoníroztak be április 16-án. L. M. édesanyjával Galántán (szeptemberben), Cs. G. szüleivel és négy testvérével Érsekújváron lettek bevagonírozva (feltehetőleg augusztusban).⁴²

A legrészletesebb visszaemlékezés L. M. részéről született, aki az események idején 17. életévében járt. Az szembeötlő tény, hogy rajta kívül egyik megkérdezett sem volt tisztában azzal, hogy hova kerülnek, az úticél ismeretlen volt számukra. L. M., mivel nővérét még korábban kitelepítették Nemesnádudvarra, ezért édesanyjával együtt Szob határállomáson jelezték, hogy vagonukat oda irányítsák (eredetileg a feketenyékiek vagy Mosonszolnokra, vagy Csávolyra kerültek). A többi megkérdezett közül H. K. az ismeretlen úti cél tükrében a vonatutat gyerek szemmel így látta: *„Mi egész úton ott voltunk, összejöttünk mind az utcabeliek, mind az ismerősök. Mert az egész utcát kitelepítették. Mi azt gondoltuk ilyen 14–15 évesek, hogy kirándulni visznek bennünket. Nem gondoltuk, hogy ez így marad...”* H. K. és családja a korabeli híresztelések szerint Budapesten arról értesültek, hogy Békés megyébe fogják őket letelepíteni a magyarországi szlovákok helyére. Nem így történt, s ennek valódi okát nem tudta. Ennek kapcsán a CSÁB tevékenységéről így mesélt a visszaemlékezésben: *„Pesten még úgy gondolták, hogy Békéscsaba környékére*

42 A pontos kimutatás szerint áprilisban Magyardiószegről 32, Taksonyfalváról 16, Felsőszecseről pedig 25 család érkezett. Hasonló körülmények között került a községbe 1947 augusztusában Naszvadról 30 család, Nagyfödéméről 4 család Nemeskossuthról 1 család, valamint 1948-ban Muzsláról 7 család, Borsiról és környékéről 10 család, összesen 125 család, kb. 600–650 fő. Heckenberger, 1991. Nádudvar – Nemesnádudvar, i.m. 103.

visznek bennünket, arra a szegény vidékre. Zsúptetős, szalmatetős házak voltak akkor még arrafelé. A pitvarosi családok helyére akartak vinni minket, de azoknak nem volt semmijük. Hát, azon a helyen nem is lehetett megélni, rossz földek és elhanyagolt községek voltak. Azoknak a magyaroknak, akik a helyükre kerültek, filmeket vetítettek, hogy mit fognak kapni, aztán meg zúgolódtak, hogy nem azt kapták, amit vártak. Azt mondták, hogy már másnap lehet ekével szántani, aztán nem is úgy volt. Házat kaptak, de a földek rossz minőségűek voltak. Azokat a tótokat meg Diószegre vitték.”

Egyik megkérdezett sem számolt be arról, hogy bármiféle atrocitás érte volna őket a vonatút alatt. L. M. szerint az élelmiszerellátással sem volt probléma, minden rendben zajlott le (pihentető-, etető-, itatóállomás Rákospalota-Újpesten volt): *„Szobnál már fogadtak bennünket meleg étellel a magyarok és mi Baja felé voltunk irányítva, így Pesten kaptunk úgyszintén meleg főtt ételt. De volt olyan család, ahol pici baba volt (két családnál például), azok a vagonban főztek. Az úton rendesek voltak a magyarok. A katonák és a vasutasok is, megmondták, hogy mennyi ideig tart az út.”* Rajta kívül az összes interjúalany magára volt utalva, amit otthon csomagoltak maguknak, ételt, italt, azt fogyasztották végig az út alatt. Cs. G. így számolt be erről: *„A mama készített útravalót. Tudom, hogy egy-két helyen teát osztottak... Emlékszem, hogy mama egész nap kalácsot sütött indulás előtt. Mi egész úton kalácsot ettünk. (...) Volt olyan, hogy kilökték a szélső vágányra azt a szerelvényt, amivel minket vittek, mert mi ilyen marhaszállító vagonokba voltunk berakva... és két napig ott álltunk.”* Bővebben egyik interjúalany sem fejtette ki, hogy pontosan mit hozott magával családjuk az utazás során. H. K. erre így emlékezett: *„Diószegen volt egy nagyállomás és ott gyűjtötték minket össze. Megjöttek a magyar járművek Budapestről, nagy nyergesvonatok, hatalmas autók. Ezek a háborúból megmaradt csapatszállító járművek voltak. Ezekre mindent egyszerre fel lehetett pakolni, az összes bútort, mindent, külön az állatokat, mert voltak speciális állatszállítók, melyekre egyszerre 20 marhát is be tudtak tenni. Semmi kínlás nélkül zajlott le. Az állatokat odaállították a rámpa mellé a vagonhoz és felsétáltak rajta a tehenek. Szalmát raktunk nekik, hogy jó helyük és melegen legyenek.”* Cs. G. indulásuk körülményeiről így mesélt: *„Tudom, hogy olyan hatalmas nagy ládákat csinált az én apám is. Olyan dolgokat, amiket nem lehetett úgy beledobálni a vagonba, azokat raktuk bele.”* Élőállatokat, bútorokat, és mindent, ami mozdítható volt, magukkal hozhattak.⁴³

43 Bútorkimutató (1947. október 18.): „Ágy: 113. Asztal: 64. Szekrény: 766. Pad: 2449. Diván: 13. Éjjeli szekrény: 3. Fogas: 25. Kis kaszni: 33. Szék: 169. Fali tükrök: 9. Fali óra: 11. Tűzhely: 14. Virágállvány: 1. Mosdóállvány: 2. Bölcso: 13.” BKMÖL MÁK iratai. 5.d. Csehszlovák–magyar lakosságcsere 1947–1950. 398/947.

Az események menetének ismertetése után érdemes kitérni arra, hogy az interjúalanyok hogyan reflektáltak a velük történetekre. Sz. V. így vélekedett: *„Azt lehetett hallani, hogy a diószegi kommunisták azért csinálták ezt a kitelepítést, mert azt mondták, hogy annyi van a gazdáknak, hogy mindent szét akarnak osztani maguk között.”* L. M. azt fájalta, hogy a későbbiek során semmiféle kárpótlást nem kaptak: *„Volt egy időszak, 2–3 éve, amikor Brüsszélből kaptunk értesítést, hogy fognak bennünket kárpótolni úgy, mint a németeket. De hát nem lett belőle semmi, mert a szlovákok azt mondták, hogy a Kádár-rendszer felvette azt a kárpótlást Szlovákiából utánunk és valahova elköltötték. Nem lesz ebből már semmi, mert ez már annyira elavult.”* Cs. G. utólag így értékelte az eseményeket: *„Tovább ment volna ez a kitelepítés, ha a Beneš meg nem hal... Az volt a tervük, hogy minden magyart el akarnak onnan űzni.”* A személyes történetben a csehszlovák politikus neve és a kitelepítés egyértelműen összekapcsolódott. A lakosságcsere leállításának valódi oka azonban nem csak Beneš halála volt.

A kitelepítés utáni életstratégia és a motiváció elemzése

Az interjúelemzés lényeges része volt az emlékezők kitelepítés utáni életének nyomon követése, s főleg annak a kérdése, hogy az egyének miként tudtak beintegrálódni egy teljesen más szokásokkal, anyanyelvvel rendelkező közösségbe. A felvidéki magyar, amint megérkezett az új otthonába, már nem jogfosztottnak, sőt annál inkább kedvezményezettnek számított, kisebbségi léte betelepülésével megszűnt. Interjúalanyaim számára ez a bizonyos kedvezményezettség együtt járt a büntudat érzésével. Cs. G. kétszer is hangsúlyozza: *„Mi nem tehetünk arról, hogy ezt tették mivelünk.”* Egy számukra ismeretlen vidékre kerültek, ahol mindent megkaptak, de nem kárpóolták a kitelepítetteket valójában a szülőföldjük iránt érzett szeretetükért, vágyukért. H. K. erről így számolt be: *„Anyám mikor bejöttünk a faluba, elsírta magát. Megkérdeztem tőle: – Édesanyám, miért sír? – Azt mondta: – Hova hoztak bennünket, mert itt nemhogy gyárkémény nincs, de még a házakon sincs kémény... Hát hol fogtok ti itt dolgozni? – Szegény, azt hitte, hogy a pincék azok házak.”* Az új közösségbe való megérkezésük után tehát anyagilag kárpóolták őket,⁴⁴ de továbbra is kegyvesztettnek érezték magukat. Ha volt is ellenségeskedés az elvett házak

⁴⁴ Kimutatás a földalap tulajdonát képező terményekről (kg) 1947. szeptember 28-án (lejelentés Fehér Erőnőnek): „Búza: 10 611. Rozs: 7 694. Árpa: 4 976. Zab: 10 594. Liszt: 597. Köles: 454. Moharmag: 256. Heremag: 9. Bab: 687 (+150 szemetes). Kendermag: 199. Napförgő: 53. Korpá: 127. Lencse: 14. Burgonya: 12. Csövestengeri: 18 382.” BKMÖL MÁK iratai. 5.d. Csehszlovák-magyar lakosságcsere 1947–1950. 354–376/947.

és a juttatott földek miatt, – amiről az interjúalanyaim nem beszéltek,⁴⁵ – ez a feszültség enyhülhetett az államosítások időszakára, amikor az állam minden földterületet a saját szférája alá vont. A helyi lakosság fogadtatásáról Cs. G. így mesélt: *„Én nem mondanám azt, hogy ellenségesek lettek volna. Annak ellenére, hogy a házaikat elfoglaltuk, meg minden... Később sem szóltak... Azokban az időkben egyébként is mindenki meg volt félemlítve. Nem mondhatok a svábságra semmi rosszat, olyan jól megvoltunk úgy a szomszédsággal is.”*⁴⁶ Ő később az 1960-as évek elején Érdparkvárosba költözött családjával, és így beszélt ennek okáról: *„Én 15 évig Nemesnádudvaron éltem a szülőkkel, de ők elvágytak onnan, mert a Merényiék is [volt lakók] mindig kérdezték, hogy mikor adjuk el nekik a házat, mert ők meg akarják venni. Vissza akartak oda kerülni. Hát, meg a papa is olyan beteges volt, a tsz-ben dolgozni nemigen tudott, meg el is vágytak onnan valami nyugalmasabb helyre...”* Tehát elhagyták a községet, hogy ismét, harmadszor is új életet kezdhessenek, de ezúttal saját döntésből. Cs. G. erre külön kitért: *„Emlékszem, a mama mindig csak sírt, sírt... Más szokások voltak itt. A sváboknak más volt a viseletük, mint nekünk nasszradiaknak. Meg a beszédünk is, de hát mi ezt így szoktuk meg.”* Interjúalanyaim tudták, hogy jogtalanul, egy igazságtalan ítélet folytán birtokolják a svábok házát, s igyekeztek minél előbb eleget tenni annak, hogy javaikat visszaszolgáltassák. H. K. családja a ház eredeti tulajdonosával lakott együtt annak haláláig, ami nem volt egyedülálló eset azokban az években. H. K. erről így mesélt: *„Mikor pakoltunk a házba, akkor odajött hozzám egy ember és kérdezte: – Öcsém! Ki itt a gazda? – Mondtam neki, hogy hát édesapám. Aztán szóltam apámnak, hogy egy bácsi keresi. Apám odament hozzá és az ember bemutatkozott, hogy Melcher Jánosnak hívják. Övé volt a ház eredetileg. Apám megkérdezte tőle, hogy ők most hol laknak. Két házzal arrébb, a második szomszédságban, felelte az ember. 30 sváb családot telepítettek oda, 2-3 család az istállóban lakott. Mondta neki apám, hogy jöjjenek át hozzánk a kisépületbe, nyugodtan foglalják el. Az ember nagyon szépen megköszönte. Még 20 évig ott laktak, mikor én a feleségemmel összeházasodtam, még akkor is.”* A tudat, hogy másnak a házát birtokolják, óriási lelki megterhelést jelentett számukra. H. K. a történetmesélést így folytatta: *„Később a kommunista telepések mindent elárvereztek, hogy kinek kell ló, meg tehén. A svábok a házaikat a tanácstól kellett, hogy visszavásárolják. Apám azt mondta, hogy ő nem vesz semmit, mert nekünk vannak jószágaink, nekünk nem kell másé! A János bácsi meg kérte, hogy vegyék meg az állataikat, igényeljük ki. Apám akkor megvette a lovakat és visszaadta az*

45 Tóth Ágnes nemesnádudvari svábokkal készített interjúi között sem találunk erre vonatkozó említést.

46 Tóth Ágnes munkájában egy nemesnádudvari sváb asszony M. J.-né visszaemlékezésében találunk utalást Cs. G. családjára vonatkozóan: *„A fölvidékiekkel jó viszony alakult ki, ők általában vallásos, jószívű emberek voltak, még házasságok is létrejöttek, vegyes házasságok. Akik elsőnek jöttek ide Nádudvarra innen letről, ők elmentek Érd környékére, Pest környékére, ott telepedtek le.”* Tóth, 2008. Hazatértek, i.m. 251.

öregnek.” A későbbiekben L. M.-nek és Sz. V.-nek, miután kulákká nyilvánították őket, el kellett hagyniuk a községet, de végül visszatértek Nemesnádudvarra.

A megkérdezettek közül egyedül H. K. kötött vegyes házasságot: *„Kezdetben a felvidékieket és a délvidékieket egy kalap alá vették. Rám is mondták a feleségem szülei még később is, hogy én telepes vagyok.”* H. K. felesége ezt megerősítette: *„Mielőtt mi összeházasodtunk, a Karcásra azt mondták, hogy telepes. Én sváb voltam, ő meg magyar. Mindig megkérdezték a nagyszüleim, hogyha a Karcsiék visszatelepülnek, akkor én elmennék-e vele. Én meg mondtam, hogy hát persze, hogy elmegyek vele! Mikor az ember fiatal, akkor ez természetes.”* A többiek mind felvidékiekkel házasodtak, vagy még szülőföldjükön, vagy pedig új lakóhelyükön.

L. M. az interetnikus viszonyok alakulásáról így mesélt: *„Jelenleg is béke van a felvidékiek és a svábok között. Minket felvidékieket a kitelepítés hozott össze, nagyon összetartottunk. Jelenleg mi magyarok vagyunk kisebbségben a faluban.”* A visszaemlékezésekben tehát az etnikai feszültségekről alig esett szó.⁴⁷ Azonban nyilvánvaló, hogy a betelepülő nemzetiségek nagy felbolydulást okoztak, ami sokáig éreztette hatását a község életében. Az élettörténetekben, ami negatívumként jelent meg, s etnikai feszültségek forrása volt, az a délvidéki magyarok Nemesnádudvaron való tartózkodásával állt összefüggésben. A haragot tehát rájuk vetítették ki. Az interjúalanyok elbeszéléseikben a lehető legrosszabb képet festették le róluk. Sz. V. így emlékezett rájuk: *„Mikor idejöttünk, akkor mocskos népesség lakta Nádudvart, délvidékiek. Azok jöttek helyet foglalni és elfoglalták a jobb házakat, de a legtöbb tolvaj volt köztük...”* L. M. hasonlóan számolt be a korabeli eseményekről: *„Viszont a svábok befogadtak minket, itt nem volt olyan, hogy a sváb ellene fordult volna a magyarnak. Nagyon összetartottak. Viszont voltak délvidékiek, úgy szöktek Délvidékről és nagyon loptak.”* H. K. szintén negatív véleményt fogalmazott meg a betelepülő délvidékiekről: *„A legtöbb felvidékit befogadták a svábok! A délvidékieket utálták. Azok jöttek és nekik otthon (mint a magyarországi tótoknak) nem volt semmijük. Menekülniük kellett, mert valami rosszat csináltak. Bejöttek a házakba, elfoglalták, mivel ők is telepesek. A nádudvariak nagyon szidták ezeket a délvidékieket. Mind bűnözők és háborús bűnösök voltak...”*

A megkérdezettek közül mindannyian letelepedésük után a mezőgazdaságban dolgoztak, de a kommunista hatalomátvétel után földjeiket termelészövetkezetbe vonták. Tehát a Rákosi-rendszer idején ismét egzisztenciálisan bizonytalan helyzetbe kerültek.

47 Egy sváb asszony erre az időszakra így emlékezett vissza: *„Annak örültem, hogy Nádudvaron nem volt olyan helyzet – mert Dunántúlon tudok olyat –, hogy agyonütötték egymást. A sváb agyonütötte a telepest, vagy fordítva. Itt nem volt ilyen mérges a helyzet. Az alsó-bácskaiak mentették a bőrüket, azok azért nem bántottak, a fölvidékiek meg jószívű emberek voltak.”* Uo.

Ebből kifolyólag az érzelmi attitűd mindegyik elbeszélő szempontjából meghatározó tényezőnek bizonyult. Két idősebb interjúalanyom arról számolt be, hogy családi életük nem alakult szerencsésen, amelyben létbizonytalan helyzetük nagy szerepet játszott. Mindketten egyedül maradtak tulajdonképpen a közösségen belül, s harcukat is teljesen elszigetelten kellett megvívniuk. Két fiatalabb interjúalanyom azonban már betelepítése után jóval később vált keresőképes felnőtté, így az ő viszonyulásuk is máshogy alakult. H. K. és családja teljes mértékig tagja lett a közösségnek, Cs. G. családja azonban az 1960-as évek elején elhagyta a községet, hogy máshol verjen gyökeret.

A szülőföldhöz való ragaszkodás végigkísérte életüket. L. M. erről így beszélt: *„Még mindig van honvágyam. Minél öregebb az ember, annál rosszabb. Az uram is mikor nagy-beteg volt, azt mondta mindig, hogy vigyél haza! Mondtam neki, hogy de hát itthon vagyunk...”* Sz. V. megható nyilatkozata erről így hangzott: *„Álmomban kisgyermek vagyok és otthon vagyok!”* Valamennyi interjúalanyom, ha tehette, hazalátogatott, először az '50-es évek végén, majd pedig egyre gyakrabban, s az ottmaradt rokonsággal is ápolták a kapcsolatokat.

Összegzés

A visszaemlékezésekben a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következménye, a kitelepítés más-más fényben jelenik meg, amely indokolható az interjúalanyok életkori sajátosságaival és vagyoni veszteségével, majd az élettörténetek eltérő módon való alakulásával. A világháború utáni kitelepítések az egyszerű ember életének felbolydulását okozták, és kérdés, hogy az érintettek a saját bőrükön megtapasztalt történelmi eseményeket a későbbiekben hogyan értelmezték, miként dolgozták fel. A lakosságcsere keretében betelepített felvidéki magyarok mindannyian hontalanokká, talajvesztettekké váltak, ez a fájó tudat egész életüket végigkísérte, s a visszaemlékezésekben tükröződik igazán.

Két idősebb interjúalanyom már felnőttként élte át a kitelepítést, ezért traumatikusabban viszonyult az eseményekhez. Sz. V.-t mind a II. világháború során megtapasztalt borzalmak (főként a voronyezsi katasztrófa utáni visszavonulás), mind a kitelepítés erősen megrázta. L. M.-et emellett vagyoni szempontból is hátrányosan érintette a lakosságcsere-egyezmény. Ők nehezen álltak talpra, s kezdték meg küzdelmekkel teli új életüket a kitelepítést követő években, hiszen a Rákosi-rendszer idején ismét megbélyegzettek

váltak. A két fiatalabb interjúalany, H. K. és Cs. G. kevésbé élték meg traumatikusan a kitelepítést, hiszen gyermekszemmel tekintettek az eseményekre, másrészt vagyonuk sem volt számottevő. H. K. vegyesházassága révén vált új lakóhelyének teljeskörű, elfogadott tagjává. Cs. G. viszont szülei miatt hagyta el a községet, jóval később pedig a szlovák–magyar határ közelébe költözött vissza. Egy ponton azonban valamennyi elbeszélő egyetértett: a szülőföldhöz való ragaszkodás és a honvágy érzése nem múlt el hatvan év távlatában sem.